ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»
ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 2(22) сәуір-маусым 2020
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Кырғызстан)

Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихыинституты директорының орынбасары. (Казахстан)

Әлімбай Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусеитова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БжҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағыЕуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәттәшұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы
Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы
Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы
Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым
Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт- Петербурге (Россия)

Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)

Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)

Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)

Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государстваКН МОН РК (Казахстан)

Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)

Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)

Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)

Кумеков Болат Ешмухамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана»

Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогическийуниверситет (Литва)

Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)

Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Таймагамбетов Жакен Кожахметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК,Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна
Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна
Редактор:
Кубеев Рустем Джаулыбайулы
Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна
Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)

Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassievna – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member ofGerman Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NationalAcademy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzakh Altynbek

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20.

XIX ҒАСЫРДАҒЫ ПЕТРОПАВЛ ҚАЛАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭТНИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Ибраева А.Ғ.[1], Темирханова А.С.[2]

[1]Т.ғ.д., профессор. М. Қозыбаев ат. СҚМУ.
[2]PhD докторант. Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ. Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан.

Аңдатпа. *Кіріспе.* Мақалада XIX ғасырдан бастап Петропавл қаласының дамуы, этникалық құрамы және әлеуметтік құрылымы жан-жақты зерттелген. XIX ғасырдағы Петропавл қаласының этникалық құрамы және құрылымы, әлеуметтік топтары анықталып, тарихи дереккөздермен көрсетілген. Сондай-ақ мақалада XIX ғасырдың бас кезіндегі Солтүстік Қазақстандағы өзге этнос өкілдерінің қоныстану қарқыны мен олардың ұлттық құрамға тигізген әсері жан-жақты қарастырылған. Бұл ретте демографиялық үрдістердің ішінде халықтың көші-қоны маңызды орын алатыны белгілі. Өйткені көші-қон салдарынан қоғамдағы саяси, әлеуметтік-экономикалық өзгерістер орын алады. Осыған орай, көші-қонды тудыратын негізгі факторлар мен көші-қон салдарларын анықтау қажет. Этникалық диаспоралардың қалыптасуы мен орналастырылуы Солтүстік аймақта Кеңес үкіметі тұсында да жалғасын тапқан. Түрлі этникалық топтардың өлкеде кең көлемде пайда болуына көші-қон, депортация сынды факторлар әсер етті.
Түйін сөздер: тұрғын., қазақ, ғасыр, мемлекет, ұлт, қала, Петропавл, Солтүстік Қазақстан, облыс, этнос

СОЦИАЛЬНО-ЭТНИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГОРОДА ПЕТРОПАВЛОВСКА В XIX ВЕКЕ

Ибраева А.Г.[1], Темирханова А.С.[2]

[1]Доктор исторических наук, профессор. СКГУ им. М. Козыбаева. г. Петропавловск, Казахстан.
[2]PhD докторант кафедры История Казахстана. ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. г. Нур-Султан, Казахстан.

Аннотация. *Введение.* В научной статье подробно рассматривается развитие, этнический состав и социальное положение города Петропавловска в XIX веке. Этнический состав, социальная стратификация города Петропавловска в XIX веке характеризуются историческими источниками. Также, особое внимание уделено на темпы расселения других этнических групп в Северном Казахстане в начале XIX века и их влияние на местный этнический состав. В то же время известно, что миграция оказывет положительное и негативное влияние в демографических тенденциях в целом. Нужно отметить что миграция ведет к политическим, социально-экономическим изменениям в обществе. В связи с этим,авторы ставят перед собой задачу о необходимости выявления основных факторов оказавших влияние на миграционные процессы. Формирование и расселение этнических диаспор в северном регионе Казахстана продолжались и в советское время. Такие факторы, как миграция и депортация, способствовали широкому появлению различных этнических групп в регионе.
Ключевые слова: город, Петропавловск, Северный Казахстан, область, этнос, нация, государство, век, казах, житель.

SOCIO-ETHNIC SITUATION OF THE CITY OF PETROPAVLOVSK IN THE XIX CENTURY

Ibraeva A.G.[1], Temirkhanova[2] A.S.

[1]Doctor of History, Professor. M. Kozybayev NKSU. Petropavlovsk, Kazakhstan.
[2]PhD student of the Department of History of Kazakhstan. L.N. Gumilyov ENU. Nur-Sultan, Kazakhstan.

Abstract. *Introduction.* The article discusses in detail the development, ethnic composition and social structure of Petropavlovsk since the 19th century. The ethnic composition, structure and groups of the city of Petropavlovsk in the 19th century are determined and indicated by historical sources. The article also discusses the pace of resettlement of other ethnic groups in Northern Kazakhstan at the beginning of the 19th century and their impact on ethnic composition. At the same time, migration is known to play an important role in demographic trends. Because migration leads to political, socio-economic changes in society. In this regard, it is necessary to identify the main factors causing migration and the consequences of migration. The formation and resettlement of ethnic diasporas in the northern region continued under Soviet rule. Factors such as migration and deportation have contributed to the widespread emergence of various ethnic groups in the region.
Keywords: city, Petropavlovsk, Northern Kazakhstan, region, ethnic group, nation, state, century, Kazakh, resident.

Кіріспе

Бүгінгі таңда Петропавл қаласының XX ғасырдағы тарихын жан-жақты ғылыми тұрғыда зерттеу жолға қойылған. 1752 жылдан бастап патша өкіметі «Жаңа Есіл» (орысша «Новоишимская линия. – авт.) немесе «Ащы-тұщы көлдер» («Пресногорьковская линия» – авт.) шептерін тарту арқылы Солтүстік Қазақстан жерлерін отарлауға жедел түрде кірісіп кеткен еді. XVIII-XIX ғасырлар аралығында патшалық Ресей Батыс Сібірден бастап қазіргі Солтүстік Қазақстан аймағындағы Орта жүз қазақтарының жерлеріне жылжыған болатын.

XIX ғасырдағы Ресей өкіметінің қазақ даласына жасалған отаршылдық саясатының айқын көрінісіне баға беруге негіз болды. XX ғасырдағы қазақ зиялы қауымының қазақ халқының мүддесі үшін күрескені туралы және патшалық Ресей мен большевиктердің қазақ халқына тікелей жасалған саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени-рухани отарлау саясатын жүргізгенін жан-жақты анықтауға жол ашты.

Ресей мен Петропавл бекінісі арасындағы экономикалық байланыстары қазақ-орыс қатынастарының жаңа деңгейге шығуына ықпал етті. Ресейдің отарлау саясатының қадамдары халықтың сауда-саттықпен айналысуына да әсерін тигізді. Осыған орай, Петропавл бекінісі Солтүстік Қазақстан аймағындағы ірі сауда орталығына айнала бастады.

Ресей империясы 1822 жылы «Сібір қырғыздары туралы» Жарлық шығарғаннан кейін Петропавл қаласының этникалық құрамы күрт өзгере бастады. Алғашында бекініс әскери адамдар мен орыс, шетел көпестерінен құралған еді. Кейін патша өкіметі Ресейдің еуропалық, орталық аймақтарынан Петропавл қаласына және Солтүстік өңірлерге орыс, татар, поляк, неміс секілді қоныстанушыларды орналастыра бастаған болатын.

Материалдар мен әдістері

Петропавл қаласының тарихын зерттеу нысаны етіп алған бұл тақырыпты талдау барысында тарих ғылымы қалыптастырған кейбір әдістер басшылыққа алынды. Олар құрылымдық, жүйелік, салыстырмалы, сараптамалық, диалектикалық таным тұрғысынан қаралды. Қазақ жүздерінің

ертеден қоныс тепкен этникалық территориясын анықтауға, оқиғаларды дәлелдейтін материалдар аясында шет мемлекеттер архивтарынан алынған деректерді анықтау, сұрыптау және зерделеу арқылы аталған мәселе төңірегіндегі қарама-қайшылықтар өз мәресіне жетті.

Талдау

Патша өкіметінің Солтүстік Қазақстан жерінде әскери бекіністі салуының мақсаты және экономикалық, әлеуметтік қадамдары, Қазақ даласы арқылы Орта Азияға, Үндістанға баратын Кам сауда жолын өз бақылауында ұстау болатын. Сонымен қатар, аталмыш жұмыста авторлар қазақ жүздерінің этникалық территориясын көрсетуге тырысқан. Осыған орай, СҚМА және РФ Омбы облысының тарихи архивіндегі құжаттар мен отандық және Ресей ғалымдарының еңбектеріндегі мәліметтер, Орта жүз қазақтарының этникалық территориясын нақты көрсетуге мүмкіндік берді.

Солтүстік Қазақстан жерінде патша өкіметінің отарлау саясатын жүргізудің және бекініс салудың себептеріне сипаттама бере отырып, бұл бекіністер Ресейдің оңтүстік шекарасын қорғауға мүмкіншілік туғызып, қазақ даласына бағытталған саяси қадамдарын жүзеге асырды. Бекіністерде негізінен әскери орыс-казактары орналастырылды. Қазақтарға бекініс маңына көшіп-қонуға тыйым салынды.

Өркениеттік әдіснамалық бағытқа соңғы кезеңдегі жаңа ғылыми ой-пікірлермен тұжырымдарға М.Қ. Қозыбаев, Х.М. Әбжанов, К.Л. Есмағамбетов, М.Қ. Әбусейтова, Т.О. Омарбеков, Ж.О. Артықбаев, А.Ғ. Ибраева, А.Б. Шалғымбеков, Ж.Е. Жаппасов, С.З. Мәлікова және т.б. жетекші тарих, филолог, өлкетанушы ғалымдардың еңбектеріндегі ұлттық, әлеуметтік, этникалық тарихқа қатысты, тарихи этнологиялық, тарихнамалық ұлттық деректерді зерттеу, талдау, пайдалануға қатысты тарихнамалық көзқарастарға және Қазақстан тарихына шолу жасаған шет мемлекет ғалымдарының еңбектеріндегі саяси, әлеуметтік экономикалық үдерістер жөніндегі тұжырымдарына, пікірлерге сүйендік.

Авторлар қауымы бүгінгі күні тарихшылардың деректерді жан-жақты пайдалану барысындағы қолжетімділігін негізге ала отырып, Петропавл қаласының тарихын жаңа қырынан зерделеуді жөн көріп отыр.

Зерттеу нәтижелері

Ресей империясы Қазақ даласына әскери шапқыншылығы арқылы XIX ғасырдан бастап, отарлауға толықтай кірісіп кетті. Кейбір авторлар Ресейдің осы бағытта ілгерілеп, ақыр аяғында Қазақстанды жаулап алуы бұл мемлекеттің сан ғасырлар бойы жүргізіп келген экспансиялық саясатының жалғасы деп есептейді.

Орыстар бірдіндеп қазақ даласының ішкерлей тереңдеп ене берді. Осыған орай Петропавл бекінісіне көптген қоныстанушылар еуропалық Ресей жағынан келе бастады. Олардың басты бөлігі славян өкілдері болды.

Қазақстанның солтүстік шекарасының ұзына бойында орыс-казактарға ені төрттен жеті мильге дейін ұланғайыр жер берілді. Патшалық Ресейдегі қатыгез саяси тәртіп орыс шаруаларының қазақ жерлеріне миграциясының туындауындағы ең басты тұрақты факторларының бірі болды. Орыс шаруалары қожайынынан құлдық жағдайымен шамалас тәуелділікте болды. Сондықтан көптеген орыс шаруалары еркіндіктің жоқтығы мен саяси езгінің ауыртпалығына төзе алмай, Шығыстағы өңірлерге қашып кетудің жолдарын іздестірді.

Ресей империясының батыс бөлігінен қазақ жерлеріне қоныс аударушылықтың тағы бір басты себебі, село тұрғындардың тығыз орналасуына байланысты болды. Өз ата-мекендерінен итермелеп шығарған күштермен қатар мигранттарға жаңа жерлердің тартымдылығы да әсер етті. Алыс жатқан Сібір мен Қазақстан шаруаларға Еуропалық Ресейдегі тәртіптен құтылудың бірден-

бір жолы ретінде көрінді. Сондықтан Шығыстағы жатқан жерлерде толықтай еркін боламыз деген үміт қоныс аударушыларды алыс жолға жетеледі.

XIX ғасырдың бас кезінен патша өкіметі Қазақстанға қоныс аудару қозғалысын белсенді түрде қолдауға көшті. Осы миграцияны бақылауға алу мақсатында өкімет шаруалар қоныстанатын жерлерді белгілей бастады. Сол себептен Қазақстан жеріне экспедиция жіберілді. Осыған орай Солтүстік Қазақстан жерінде 36 млн., десятинаға жуық жер зерттеліп, оның 17 млн., десятина жер келімсектерге қиылып алған болатын (СҚОММ 158-қор, 1-т, 315-іс, 160 б.).

Орыс мемлекетінің Қазақ даласын жаулап алуының өзіндік себептері болды. 1822 жылдың 22 шілдесінде Ресей императоры Александрдің «Сібір қырғыздары» атты жарлығы шықты. Бұл жарлық Орта жүз қазақтарының даласын Ресей өкіметінің бодандығына өткізіп, осыған орай қазақ даласында жаңа басқару жүйесін енгізуді жария етті. Бұрын Ресейге ешқандай алым-салық төлеп көрмеген қазақтарға ендігі жерде жасақ, түтін салығы, жол салығы сияқты алым-салық түрлері көбейді, қазақ өз жерін өзі жалға алып, пайдаланатын күйкеше бастады.

«Сібір қырғыздары туралы жарғының» ең басты міндеті Қазақстандағы тәуелсіздіктің соңғы қалдықтарын жойып, қазақ даласын түгелдей Ресей империясының отарына айналдыру болды. Осы астарлы саясаттың мақсаты қазақ жерлерінде хандық билік жойылып, Қазақстанда сыртқы округтер ұйымдастыруды көздеді. Құрылған округтер басына «округтік приказдар» сайлап қойылды. Округ құрамына 15-тен 20-ға дейін болыс кірді. Әрбір округтің қатаң межеленген жері болды. Болыстар 10-12 ауылдан тұрды, оларды жергілікті би-сұлтандар басқарып отырды. Әр ауылда 50-ден 70-ке дейін шаңырақ болды. Осыған орай, Қазақстанның солтүстік аймағындағы Орта жүз қазақтарының хандық билігі осы жарғы бойынша тоқтатылған еді (СҚОММ 158-қор, 1-т, 315-іс, 21 б.).

Патша өкіметі қалай да қазақтарды отырықшыға айналдыру іс-әрекеттерін жүргізіп отырған. Сондықтан отырықшылыққа көшкен адамдарға 15 десятинаға дейін жер беруге патша өкіметі тарапынан рұқсат етілді. Ресей үкіметі осы арқылы қазақтар жағынан барымтаны, ру-аралық қырқысуды жоюға тырысты.

Қабылданған реформалар Қазақстанда сауда-экономикалық үрдістің дамуы үшін оң алғышарттар туғызды. Алайда жүргізілген реформалар жергілікті қазақ халқына өзінің теріс әсерін тигізіп, қазақтар өз құқықтарынан айырылды. Патша өкіметінің бұған белгілі дәрежеде мүдделі болуын экономикалық факторлармен қоса, оның көшпелілер арасында өзінің саяси ықпалын нығайту ниеті еді.

Жаңа қабылданған ережелерге сәйкес қазақтардың сот ісін жүргізудің бұрынғы жүйесі қатаң өзгеріске ұшырады. Сот жүйесі тек империя тарапынан қаралды, мысалы, сатқындық, қарақшылық, кісі өлтіру, барымта, сондай-ақ жергілікті қазақтар жағынан патша өкіметіне қарсы бас көтеру жөніндегі бүкіл істі империяның әскери соты қарайтын болды. Сонымен қатар, жергілікті қазақтар жағынан шеп бойындағы бекініс, немесе қала тұрғындарына шабуыл жасап, үйлерін тонағаны және оларға 20 сом күмістен асатын мөлшерде материалдық шығын келтіргені үшін қатаң жазаға тартылатын болған.

Жергілікті ауқатты қазақтардың билеуші сұлтандары және орыс-казак әскери адамдарымен белгілі өңір гурбернаторларынан құралған шекара Комиссиясының азаматтық қылмыстық істері бойынша сот мүшелері болды. Кейін қазақ сұлтандары, билері осы соттың барлық маңызды сот-құқықтық мәселелерінен алынып тасталды. Осыдан бастап билер екінші дәрежелі істермен ғана айналысып, олардың қазақ қоғамындағы беделі төмендеп кетті.

Аталмыш реформа аясында Петропавл қаласында жергілікті қазақ халқымен қатар орыс, татар, поляк т.б қоныстаушыларға ағартушылық бағытында жағдайлар кеңейтілді, сауаттылықты кеңірек тарату көзделді.

Ресейдің 1822-1824 жылғы Жарғылары бүкілқазақ халқының дәстүрлі билік құрылымын жойып, әлеуметтік-саяси және шаруашылық өмірінің барлық жақтарына әсерін тигізген еді (СҚОММ 158-қор, 1-т, 317-іс,30 б.).

Хан билігі жойылғаннан кейін Қазақстанның Ресейге бағынышты аймақтарында Ресейдің саяси-әкімшілік жүйесін енгізуге нақты мүмкіндік туды. Жаңа аумақтық құрылыс енгізіліп, бүкіл Ресей империясындағыға ұқсас басқару органдары құрылды. Реформа патшаның отаршылдық саясатына қарсы оппозицияның топтасуын күшейте түсті.

Жаңа билікке қарсы болған қазақ жүздері, орыс басқыншыларына қарсы көтерілістер ұйымдастыра бастады. Әсіресе Абылай ханның немересі Кенесары бастаған көтеріліс (1837-1847 жж.) Орта жүз қазақтарының барлық даласын алып жатты.

1824 жылы генерал Капцевичтің бастауымен Карқаралы және Көкшетау округтерінің ашылуына байланысты жергілікті би-сұлтандар жағынан наразылық тудырды. Батыс Сібір басшыларына қазақ даласына басқа да округтер ашуына қиындата түсті. Осыған орай 1825 жылы Сібір қазақтары жарлығына өзгерістер енгізу туралы шешім қабылдап, округтер құру уақытша тоқтатылды (Тайшыбай, 2011: 9 б.).

Қазақ даласының солтүстігімен шекаралас Сібір жеріне орыстар 1861 жылдан кейін жаппай қоныстана бастады, келген қоныстанушыларға қазақтар қарсылық көрсетті. Бұған себеп орыстар байырғы қазақ ру-тайпаларының жерлерін тартып алып қоныстанды.

XIX ғасырдың екінші жартысы Қазақстанды әскери отарлаудың шешуші кезеңі болды. Ресейдің жүз жылдан астам уақытқа созылған отарлау саясатының салдары осы өлкенің барлық дерлік аумағы империя құрамына қосылуына әкеп соқты.

Аймақта Ресей позициясын нығайтудың басты жолдарының бірі – басқару жүйесіне өзгерістер енгізу болды. Метрополияның қарқынды дамып келе жатқан өнеркәсібі шикізат көздеріне, жұмысшы күшіне деген мұқтаждық күн сайын өсе түсті. Табиғи ресурстарға, малшаруашылығы шикізатына бай қазақ жері орыс кәсіпкерлерінің назарына көптен бері-ақ іліккен болатын. Алайда әр түрлі табиғи-географиялық жағдайлары бар көлемді аймақты игеру басқарушы топтардан әкімшілік-территориялық, сот және басқа өзгерістерді енгізуді талап етті.

1822-1824 жылдардағы реформалар отарлау үшін кеңістік ашып берді, бірақ мұндағы ғасырлар бойы сақталып келе жатқан басқару формаларын толығымен жоя алмады. Бұл міндеттерді XIX ғасырдың ортасында, қазақ жерлері түгелдей Ресей құрамына енгеннен кейін ғана шешу мүмкіндігі туды. Осы реформаны әзірлеу кезінде қалың қазақ халқының құқықтары ескерілмей келді.

Қазақ халқының аяулы ұлдарының бірі, ағартушы ғалым Ш. Уәлиханов қазақтардың материалдық жағдайын жақсартуға олардың құқықтарын қорғау реформаларын жүргізуді жақтап, Қазақстанда жергілікті қазақ халқы өзін-өзі басқару негізіндегі әкімшілік басқару жүйесін құруды енгізу қажет деген ұсыныс айтқан болатын. Алайда бұл ұсыныстар патша тарапынан қолдау таппай, қабылданбады. Бұл түсінікті жайт еді, патшалық Ресей барлық жаулап алған, отарына айналдырған елдерін өздері ғана басқаруды ұйғарған еді.

Патша өкіметі реформа жобасын жасауға қазақ өлкесінің ерекшеліктерін, мәдениетін, дәстүрін жақсы білетін орыс шығыстанушы ғалымдарын да қатыстырмады. XIX ғасырдың 60 жылдарындағы реформалардың басты мақсаты мыналар болатын:

1. Қазақстан жерін Ресей үкіметінің мемлекеттік меншігі деп жариялау және қазақ даласын одан әрі отарлау үшін алғышарттар жасау;

2. әкімшілік басқаруды жеңілдету және қазақ халқына салық салу жүйесін жетілдіру мақсатымен нақты әкімшілік-аумақтық бөліністі айқындау және оны дамыту;

3. жалпыимпериялық азаматтық және қылмыстық заңдарды қазақ даласына қолдану;

4. сот органдарынының байырғы халықтың қарсылығын неғұрлым икемді реттейтін және өзінің өткір жүзін олардың күресіне қарсы бағыттайтын жаңа құрылымын жасау.

Жаңа отаршылдық әкімшілік реформалары бойынша Қазақстанның бүкіл аумағы үш генерал-губернаторлыққа, губерниялар мен облыстарға бөлу көзделді. Өз кезегінде облыстар уездерге бөлінді. Ақмола облысына – Ақмола, Көкшетау, Омбы және Петропавл уездері кірді.

Ал 1867-1868 жылғы «Уақытша ережелер» даладағы сот жүйесіне де өзіндік өзгерістер енгізді. Қазақстанда Ресей империясының құқық және сот жүйелері болды. Сот жүйесінің жаңа органдары, әскери соттар, уездік соттар құрылды. Олар Ресей заңдары негізінде аса маңызды қылмыстық істерді қарастырып отырды. XIX ғасырдың 60-жылдарының орта шенінде патша үкіметі жалпы империялық соттарды енгізумен, олардың құзіретін кеңейтумен қатар, сот органы ретінде билер сотын сақтап қалуға ұмтылды. Сонымен бірге, патша үкіметі билер сотын сақтай отырып, оның қызмет шеңберін шектеуге және тарылтуға тырысып, бар күштерін салды.

1867-1868 жылдардағы «Уақытша ережелерде» қазақтар орналасқан барлық жер және «сол жердегі бар нәрсенің» бәрі патшалық Ресейдің мемлекеттік меншігі деп жарияланды.

Мемлекеттік меншік деп жарияланған жерлер көшпелі мал шаруашылығымен айналысатын қазақ халқының мерзімсіз қоғамдық пайдалануына берілді, сөйтіп қазақ жерлері орыс мемлекетінің қол астына өтті. Жаңа ережеге сәйкес барлық ормандар соның ішінде Қазақстанның солтүстік аймағындағы ормандар мен жайылымдар Ресейдің мемлекеттік меншігі деп жарияланды.

Осы заң ережелерінің салдарынан қазақтар ормандарды, жайылымдарды пайдалану құқығынан мүлде айырылған болып шықты. Патшаның бұл іс-әрекеттеріне жергілікті қазақ халқы жағынан қатты наразылық туды.

Осы заңдарда пайдалы қазбалар кеніштерін пайдалануға байланысты мәселелер реттелді. 1867-1868 жылдардағы ережелерде жасаған қылмысы үшін қазақтарға әскери қылмыстық заңдар негізінде жауап беретін қылмыстардың тізбесі белгіленді. Бұл тізбеге мынадай қылмыстар енгізілді: сол кездегі мемлекеттік құрылысқа опасыздық жасау, өз тайпаластарын өкіметке қарсы қою, өкімет орындарына қарсы шығу, поштаға, қазыналық және әскери көліктерге шабуыл жасау, телеграф желілерін зақымдау, христиандарды және христиан дінін қабылдауға ниет білдірген адамдарды, лауазымды адамдарды өлтіру. Қазақстанның салық жүйесіне де айтарлықтай өзгерістер енгізілді. Біріншіден, түтін салығы 1 сом 50 тиыннан 3 сомға көтерілді. 1867-1868 жылдардағы реформа бойынша халық ағарту, халыққа дәрігерлік көмек көрсету салаларына қатысты біраз шаралар қарастырылды (СҚОММ 158-қор, 1-т, 22-іс, 8 б.).

Уездік қалаларда бастауыш мектептер мен дәрігерлік пунктер ашылып, уездік дәрігерлер тағайындалды. Әкімшілік орталықтарда пошта бөлімдерінің ашылуы да маңызды рөл атқарды. XIX ғасырдың аяғында Қазақстанда жаңа реформа жүзеге асырылып, ондағы әкімшілік құрылымға, салық жүйесіне және сот құрылымына біршама өзгерістер енгізілді. 1891 жылы «Далалық облыстарды басқару туралы ереже» қабылданды.

XIX ғасырда Қазақстанда орналасқан шағын бекіністер мен Петропавл өз бастауын әуелі орыстардың казак әскери бекінісінен алып, кейін қалаға айнала отырып, қала мәртебесін алды.

XIX ғасырдың басында Петропавл қаласының экономикалық сауда-саттық, саяси дамуының қарқыны өсе түсті. Бұған себеп болған қоныстаушылардың көптеп келуі, осаған орай Петропавлда өнеркәсіпті дамыту және жұмыс орындарын ашу мақсатында бірнеше зауыттар салына бастады. 1807 жылы паташа тарапынан қабылданған бірнеше реформаларға сай, Петропавл Тобыл гурберниясы құрамында қала болды (Черников, 1996).

Ал төменгі фордштадт 1808 жылы Сібір линелік казактар әскерінің құрылуы бекітілгеннен соң, соның құрамына кірді.

1824 жылы Омбы облысының құрамына еніп, Петропавл округы болып атана бастады. Омбы облысының басқару орталығы Петропавл қаласында орналастырылды. 1825 жылы Петропавл қаласында қалалық басқару жүйесі ұйымдастырылып, қалалық өмір басталып кетті. Осы жылы Петропавл қаласының тұрғыны шамамен 3 мың 495 адамды тұрды, көпшілігі орыс, украин ұлттары, олар әскери орыс-казактардың отбасын құрады. Сонымен қатар, поляк, татар, башқұрт та болды.

Петропавлда 700 жүзге жуық үй, сауда-саттық жүргізген көпестерге арналған қонақ үйлер және осы көпестердің 44 сауда дүңгіршектері жұмыс істеді.

Алайда Петропавл қала мәртебесіне ие болғанымен 1853 жылы басқа қалалармен салыстырғанда қала халқы санынан едәуір кем еді.

Қала тұрғындарының өсуін төмендегі тізімнен көреміз:

1803 ж. – 1100 астам
1825 ж. – 3495
1834 ж. – 3923
1851 ж. – 6712
1860 ж. – 7340
1882 ж . – 10268
1893 ж. – 16653
1900 ж. – 21700 адам (Семенов, 2010).

Қалада алғашқыда негізіне әскери адамдар болса, кейіннен көпестер, саудагерлер, шаруалар мен әртүрлі чиндердің өкілдері басым болған.

Петропавлдың әлеуметтік құрамы 1868 жылғы мәліметтер негізінде төменгідей екен:

Дін иеле – 77 адам (0,9%)
Әскерилер – 1656 адам (18,9%)
Азаматтық қызметкерлер -266 адам (3,0%)
Дворян-шенеуліктер – 213 адам (2,4%)
Әртүрлі шенеуліктер – 1103 адам (11,6%)
Құрмет атағы бар азаматтар – 31 адам (0,4%)
Көпестер – 1017 адам (11,6%)
Мещандар – 2219 адам (25,4%)
Шаруалар – 1923 адам (22,0%)
Қазақтар – 145 адам (1,6%)
Жер аударылғандар – 102 адам (1,2%).

Қаланың ұлтық құрамында орыстар басым болған, 1834 жылы орыстар – 94 %, татарлар – 5%, қазақтар – 1%.

1834 жылы Петропавл қаласы біршама кеңейіп 18 көшеден, 9 қысқа көше, тастан қаланған 8 үй, ағаштан салынған 971 үй бой көтерді.

Қала халқының санының өсуіне байланысты және Солтүстік Қазақстан климатының қатаң болуы, еуропалық Ресейден келген қоныстанушыларға ауа-райы қолайсыз еді. Келген келімсектер түрлі ауруларға шалдықты.

Осы жылы Петропавл қаласы тұрғындарына арнап аурухана салынып, тері илейтін, 2 май өндеретін зауот, 12 ұста шебрханасы, 2 жел диірмені жұмыс жүргізді. Бұл қалада жаңа жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік туғызды.

Зауыттардың алғашқы іргесі 1816 жылы қаланған, оған арқау болған Петропавл қаласына қоныс аударған ағайынды Большаковтар еді.

Петропавл қаласы Есілдің жағалауында орналасқандықтан көктем айларында өзен қатты тасып, қала жыл сайын су тасқынының астында қалып отырған.

Петропавл қаласының төменгі ой қаласында түрлі себептермен қазақ даласына қоныс аударған орыс шаруалар ғана тұрғын үй салу құқығына ие болды. Ал осы жердің заңды иелері қазақтар еді, тек бірен-саран бай, би-сұлтандары болмаса оларға үй салу түгілі қаланың маңында көшуге де тыйым салынған.

XIX ғасырдың 30 жылдары Ресейде мақтақағаз өнеркәсібі қатты даму үстінде болды Ресейдің басқа аймақтарымен салыстырған осы кәсіп алдыңғы орында тұруына байланысты Ресей мен Қазақстан арасындағы тауар айналымы жаңа қарқынға өрби түсті. Сұранысқа ие мақтақағаз өнімінің көп бөлігі қазақ даласына әкелініп, Петропавл қаласы арқылы керуендер Орта Азия елдеріне де тасымалданып отырған.

1833 жылы Петропавл қаласы арқылы матақағаз өнімі Ташкент, Бұхара қаларына жіберіліп, жалпы соммасы 2 106 534 рубльін құрады. Ал 1834 жылы матақағаз өнімінен жасалған бұйымдар 2 663 878 рубль болды. Петропавлдағы сауданың ең жоғарғы дәрежеде болғанын, осы тауар айналымынан көруге болады.

1830 жылдары Коншиннің мәлеметі бойынша сауда айналымы 7 млн рубль дейін жеткенін айтады. Петропавл саудасына Мәскеу, Қазан, Петербург секілді қалалардың аса ірі саудагерлері мен көпестері қазақ даласына ағылып келіп жатты.

Патша өкіметінің «Сібір қырғыздары Жарлығының» шығуына байланысты Сібір шебінде орналасқан әр түрлі дәрежедегі халықтардың сауда жасау ережесі қарастырылды. Оның ішінде Сібір орыс-казактарына Петропавл қаласында және шеп бойында сауда жасауға рұқсат берілген еді. 1803 жылдың 19 қазанындағы жарлыққа сай орыс-казактары шептің ішіне қарай өтіп, жергілікті қазақтар және Орта Азия саугерлерімен сауда-саттық жүргізуге рұқсат алды, алайда орыс казактары кеден, застава пунктері арқылы өту барысында тауарларын есепке кою талаптарын орындауға міндетті еді.

Петропавл қаласының құрылысы 1849 жылы өз қарқынын күшейте түсті, оған себеп болған осы жылдың мамыр айында қалада қатты өрт шығып, бірнеше ғимараттар от жалынына ұшырады, шамамен 435 үй мен 106 көпестік дүңгіршектер тауарларымен бірге жанып кетті. Шыққан өрт салдарынан қала тұрғындары, қатты зардап шекті. Көпестер жылдық табыстарынан айырылып, қала экономикасына қыруар шығын әкелді. Оның көлемі ақшасымен шаққанда 704976 рубльді құрады.

Петропавл қаласы орыстарға стратегиялық жағынан маңызды рөл атқаратын болғандықтан, патша өкіметі қаланы қалпына келтіру мақсатында және қалаға жәрдем ретінде, Ресей империясының басқа қалаларынан қаражат жинау көзделді.

1842 жылы Петропавл қаласының гербі бекітілді. Ол екі бөліктен тұрды, жоғарғы жақта Тобыл губерниясының гербі, ал төменгі жағында жүк тиеген түйені жетектеген қазақтың бейнесі болды. Мұндай гербті бекітуі қалада жергілікті халық өкілдерінің басым болуы, ірі сауда жолында ораналасқандықтан болу керек.

Басқа да қалалар сияқты Петропавлда да өзінің әкімшілік басқару органдары болды, мәселен, 1825 жылы қалалық Дума ұйымдастырылды. Ол қаланың шаруашылық мәселелерін шешті. Қала соты болды. Тәртіпті қадағалайтын қала полиция бөлімдері ашылды, оларға арнап арнайы тірек пунктері салынды. Қала көпестеріне салынған салықтан қала полициясына жалақы төлейтін.

Петропавл көпестері байып алған соң, Есіл, Ирбит сияқты қалалардың жәрмеңкесіне де белсене қатыса бастады. Әсіресе, Петропавл Есіл жәрмеңкесімен тығыз байланысы болды. 1845 жылы орыс көпестеріне шептің ішкі жағына шығуға рұқсат берілген соң, олар әрі қарай қазақ даласына кіре отырып, саудаларын жүргізді.

XIX ғасырдың ортасына дейін жергілікті қазақтармен көпестердің саудасы тек сауда айырбас орындарда жүргізілсе, осы уақыттан бастап қазақ ауылдарында Тайшыншакөл сияқты

жәрмеңкелер тұрақты түрде жұмыс істеді.

Қала тұрғындарына тұрмыстық зат сатып алу үшін, саудагер көпестерге арналған қалалық сауда базарлары ашылды.

Солтүстік Қазақстан аймағына Ресейден қоныстанушылар ағылып келіп жатты. Мұндай үрдіс қала келбетінің өзгеруіне септігін тигізіп, егер ХYІІІ ғасырда әскери бекініс кезеңінде өлкеде қазақ ұлтының саны басым болса, ХІХ ғасырда жаппай қоныс аудару салдарынан солтүстік аймаққа славян ұлт өкілдерінің басымдығы байқалды. Олар өздерімен бірге тілдерін, діндерін насихаттап, басқа халықтарға енгізуге тырысып отырған. Осыған орай, Қызылжар аймағында іргетасы қаланған Петропавл қаласында 1813-1815 жылдары орыс-казактарының әулие Петрге арналған тас шіркеуі салында.

1865-1870 жылдары Вознесенкий соборы, 1888 жылы орыс көпестердің қаражатына түрме шіркеулері бой көтере бастаған болатын.

Петропавл қаласынына татарлар да көптеп қоныстана бастады, олардың міндеті қазақ халқына араб ғаріпін үйретіп, молдалыққа оқыту болатын. Қалада медресе, мектеп, мешіттер бой көтерді.

ХІХ ғасырдың екінші жартысында Петропавл қаласында түрлі жиналыс мәжіліс өткізу үшін 2 алаң болды.

Петропавл қаласының мұндай қарқынмен дамуына керуен жолдары торабында орналасқаны және сауда керуендерінің жиі келуіне байланысты болды.

ХІХ ғасырдың 70 жылдарында Петропавлда сауданың дамуы соншалықты, көптеген саудагерлер қаражаттарын сақтау үшін 1871 жылы қалады қоғамдық банктар бой көтерген еді. Банктің бастапқы капиталы 40 мың орыс рубльін құраған болатын. Келесі жылдың қаңтар айында банктің капиталы едуәр өсіп 48 мың 312 рубльді құрады.

Петропавл қаласында негізінен орыстар мен қазақтардың арасындағы тері саудасы болғандықтан қалада тері өңдеу зауыттарының қарқыны дами түсті. Осы жылдары Петропавл қаласы басқа шекара бойында орналасқан қалалармен салыстырғында тері өңдеу жағынан алдынғы орында болды.

Зауыттар мен фабрикалардың және қызметшілердің саны
1 Кесте

Зауыттар мен фабрикалар	Зауыт пен фабрика саны	Қызметшілер дің саны	Соммасы, мың. Рубль.
Тері илеу	8	132	332
Қой терісін илеу	6	33	26
Кірпіш өңдеу	17	39	1
Тоң май өндіру	10	50	201
Сабын өндеу	1	2	-
Желім өндеу	5	24	20
Барлығы	47	280	580

Кестеден байқап отырғанымыздай, Петропавл қаласында зауыттар неғұрлым көптеп салынып, зауыттан шыққан тауарлар ішкі рынокта пайдаланып және сыртқа шығарылды, соның ішінде, Орта Азия елдеріне жіберіліп отырған.

Өлкенің негізгі халқы жергілікті қазақтар, олар қалаға мал терісін, басқа да шаруаға жарайтын тауарлар әкелген. Ал көпестер негізінен қытай маталарын, жеміс-жидек, көкөніс, қолөнер бұйымдарын тасымалдайтын еді.

Бастапқыда Петропавлға казак әскерлерінің өкілдері келіп қоныстанса, кейін Ресейдің басқа да отарланған елдерінен халықтар келіп жатты. Мәселен, татарлар, поляктар, литвалықтар, башқұртарды былай қойғанда, тіпті қуынға ұшыраған адамдар жіберіліп отырған. Әсіресе поляк ұлтының өкілдері қуынға көптеп ілеккен еді. 1830-1868 поляктардың 50 ер және 52 әйел адамы қуғынға ұшырап, Қызылжар өңіріне жер аударылды. Бұдан байқайтынымыз, патша өкіметі өзіне қарсы шыққын ұлттар мен ұлыстарды қазақтардың солтүстік жерлеріне жіберіп отырды. Петропавл қаласының аумағы осы қоныстаушылардың келеуінен кеңейе берді.

Мәжбүрлеп әкелінген халықтарды қатаң бақылауға алып қадағалап отырған. Жергілікті полиция поляктар бүлік шығару мүмкін деген күдікпен оларды үнемі көзден таса қылмады.

Қаладағы шеп бойындағы бекіністерде айырбастау сауда орталығы үлкен жәрмеңкеге айнала бастады. Осылайша Петропавл маңындағы Тайыншакөлде үлкен сауда орталықтары ашылып, жәрмеңкеге орыс тауарларынан басқа қытай тауарлары көптеп әкелініп жатты.

XIX ғасырдың 60 жылдарында осы сауда жәрменкесінің айналымы 5 млн. рубльін құрады. Ресей мен Қазақ хандығы арасындағы сауданың дамуы, қазақ даласында, ауылдарда жәрмеңкелер ашылып мал саудасын қыздыра түсті. Бұл жәрмеңкеге Бұхар, Ташкент сияқты Орта Азия қалаларынан және Қытайдан саудагерлер жібек мата, түрлі әшекейлер мен бұйымдар ала келді.

Соынмен қатар, Қызылжар өңіріне нан өнімдері Поволжьеден Астрахан қаласы арқылы тасымалданып отырды. Қазақстан аймағында нан сауда орталықтары Петропавл, Семей қаларында орын алды.

Петропавл тұрғындарының көпшілігі Орта Азия тұрғындары мен жергілікті қазақ халықынан құралды. Атап айтқанда, Бұхара, Ташкент көпестері, орталық Ресейден ауып келген татарлар және мал саудасымен айналысқан қазақтар еді.

Петропавлда 1870 жылы қоғамдық басқарма ашылып, оның заңдық күші 1873 жылдан бастап іске қосылды.

1875 жылдан саудагерлерді және көпестерді, қала тұрғындарын қадағалауға байланысты оларға төлқұжат беріп, тіркеуге алды.

Петропавлда өкіметке тиесілі бірнеше үйлер, қоғамдық ғимараттар ашылып, онда қалалық оқу орындары, ауруханалар мен полиция участкілері орналасты. Қаланың телеграфы және сауда-саттық жүргізу кішігірім орамдар жұмыс істеді.

Өкіметке тиесілі жер көлемі 9969 десятинаны құраған. Қаланың жалпы жер көлеміне келетін болсақ: егіндік жерлер 216 десятина, шабындық жер 1538 десятина, далалық жер 5256 десятинаны құраған.

Петропавл қаласында әйелдер гимназиясы және үш сыныпты училище іске қосылды. Сонымен қатар, жергілікті қазақ балаларына арналған мешіттің жанында мектептер болды. Ал аурухана қаланың көпестерінің қаражатына салынды.

1891 жылдың күзінде Ресей патшасының мұрагері Николай екінші Сібір орыс-казак шебі бойымен Орынбор губерниясына дейін жүріп өткен болатын. Ол осы өңірдегі саудаға көп мән бергендіктен ертеден қалыптасқан сауданы сақтап қалуды көздеген болатын. Алғашқы кезде тұрғын үйлер ағаштан салынған болса, кейін тастан қаланған тұрғын үйлер бой көтерді.

Көптеген орыс шіркеулері, еврейлердің синогогасы, мұсылмандарға арналған мешіттердің іргe тастары қаланды. Училищелер саны өсе түсті, 13 оқу орынның 5 ер адамдарға, ал 4 әйел

адамдарға арналды, 2 мектеп шіркеу ішінде және 2 мектеп станица құрамындағы оқу орындары және татар балаларына арналған 6 медресе ішіндегі мектертер ашылды.

Петропавл қаласының аумағында осы жылдары 50-ге жуық зауыт болды, бұл зауыттар негізінен мал шаруашылығының өнімдерін игеру мақсатында жұмыс істеді.

1895 жылы Сібір темір жолының салынуына орай Ресейдің еуропалық жағынан Петропавл қаласына орыс шаруаларын қоныстандыру саясаты жалғасын тапты. Патша әкімшілігі оларды қалада жаңадан ашылған нысандарға орналастырды. 1893 жылдың өзінде ақ, қолөнер шеберлері 843 адам болды. Темір жолдың ашылуына дейін барлық қала тұрғындарының саны шамамен 4 мың 500 адамнан тұрды. Дегенмен, патша өкіметі орыс шаруаларына жер береміз деген уәделерінде тұрмағандықтан, олар қазақ жеріне келгенде көптеген қиындықтарды басынан кешірді. Қысы суық, жазы ыстық болатын Солтүстік Қазақстанға үйрене алмағандықтан, шаруарлар басының амандығын ойлап колөнер кәсібін игеру жолына түсті.

Қорытынды

Түйіндей келе, Петропавлдың дамуына XIX ғасырдағы Ресейдің жүргізген реформаларынан сауда қатынастары дамып, өлке экономикасыжалпыресейлік шаруашылық жүйесінің құрамдас бөлігіне айналды. Орыс миграциясы 1860-шы жылдан бастау алып, 1896 жылдан қоныстанушылардың санының әлдеқайда өсуі байқалды. Бұл патшалық Ресейдің Қазақстанды түгелдей отарлау саясатының салдары еді.

XIX ғасырдың басында Ресей мен Қазақ хандықтары арасында айырбас сауда қарым-қатынастары өзіндік ерекше сипатқа ие болды. Патшалы Ресейдің отарлау саясаты, өлкенің шикізат көзін неғұрлым жанталаса игеруге кіріскен саясаты, капиталистік қатынастың да енуіне ықпалын тигізді.

Әдебиеттер мен деректер тізімі

СҚОММ 158-қор, 1-т, 315-іс, 160 б.
СҚОММ 158-қор, 1-т, 317-іс, 120 б.
Тайшыбай З.С. Қазақтың ханы Абылай: Дәуірі, өмірі мен қызметі. Т.2 –Алматы: Ел– шежіре, 2011. –640 б.
СҚОММ 158-қор, 1-т, 22-іс, 150 б.
Черников В.С. Крестьянскоя колонизация Северного Казахстана в конце XIX – начале XX в. и ее социально-экономические последствия: автореф. … канд. ист. наук. –Москва, 1966. –19 с.
Семенов А.И. Город Петропавловск за 200 лет (1752-1952 вв) Исторический очерк. –Петропавловск, 2010. –190 с.

References

SQOMM 158-qor, 1-t, 315-is, 160 b.
SQOMM 158-qor, 1-t, 317-is, 120 b.
Taıshybaı Z.S. Qazaqtyń hany Abylaı: Dáýiri, ómiri men qyzmeti. T.2.– Almaty: El – shejire, 2011. 640 b.
SQOMM 158-qor, 1-t, 22-is, 150 b.
Chernıkov V.S. Kresánskoıa kolonızasıa Severnogo Kazahstana v konse XIX – nachale XX v. ı ee sosıalno-ekonomıcheskıe posledstvıa: avtoref. ... kand. ıst. naýk. –Moskva, 1966. 19 s.
Semenov A.I. Gorod Petropavlovsk za 200 let (1752-1952 vv) Istorıcheskıı ocherk. –Petropavlovsk, 2010. –190 s.

МАЗМҰНЫ

Абдилдабекова А.М., Телеуова Э.Т., Кабдолдина К.К.
РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ САЯСАТЫ АЯСЫНДАҒЫ МЕТРОПОЛИЯ МЕН КОЛОНИЯНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ ……………5
Абылхожин Ж.Б.
ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЖҰМЫС КҮШІ……………18
Абылхожин Ж.Б., Крупко И.В.
ДӘУІРІНДЕГІ ТАРИХИ ЖАДТЫҢ ДИАЛЕКТИКАСЫ……………31
Айтқазина М.М., Шамшиева Г.С.
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ АРДАГЕРЛЕРІНІҢ ӘСКЕРИ МҰРАСЫ ……………40
Алгожаева Н.С., Шашаев Ә.А., Зикирбаева В.С.
МҰРАЖАЙ ТОПТАМАЛАРЫНДАҒЫ ФОТОМАТЕРИАЛДАРДЫҢ ДЕРЕКТЕМЕЛІК МАҢЫЗЫ……………51
Арепова А.Д.
МАРАТ МҰҚАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ОРТА ЖҮЗ РУЛАРЫНЫҢ ТАРАЛУ АЙМАҚТАРЫ……………62
Ахметжанова А.Т.
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ҚОЗҒАЛЫСЫ ТАРИХЫНАН……………71
Әлімбаев Қ.С.
ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДӘУІРІНДЕГІ ЭЛИТА МЕН ХАЛЫҚТЫҢ ДІНИ ҰСТАНЫМДАРЫ (Ибн Рузбихан және Мұхаммед Әуез еңбектері бойынша)……………81
Әминов Т.М.
ҚАЗАҚСТАННЫҢ БОЛАТ МАГИСТРАЛЬДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ (ТАРИХИ КӨЗҚАРАС)……………91
Әміржанова Н.С.
ЛАТЫН ӘЛІПБИЛІ ҚАЗАҚ ЖАЗУЫНЫҢ ТАРИХИ ТАҒЫЛЫМЫ: ШЕТТІЛДІК СӨЗДЕРДІҢ ЖАЗЫЛУЫ (1929-40 жж.)……………112
Әшім Б.Ә.
ДОҢЫЗТАУДАҒЫ БЕСБАЙ ЖӘНЕ ИЗЕНАҒАШ ДІНИ-ТҰРҒЫН КЕШЕНДЕРІНІҢ МЕШІТТЕРІ……………126
Джолдыбаева У.М., Қозыбақова Ф.А.
ЖАҺАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН МЕН ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯ САЛАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ……………134
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Кулмесканова С.С.
ТӘУЕКЕЛ ХАННЫҢ БИЛІГІ ТҰСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ОРЫС ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРЫ……………146
Жұматов Д.С.
ІС ҚАҒАЗДАРЫН ЖҮРГІЗУДІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ КӨШІРУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЗАРДАПТАРЫ……………161
Закарья Р.
1920-1930 ЖЖ. ШЕТЕЛДІК САЯСИ ЖӘНЕ ЕҢБЕК МИГРАНТТАРЫНА ҚАТЫСТЫ КЕҢЕС ОДАҒЫНЫҢ САЯСАТЫ ……………169
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XVIII ҒАСЫРДАҒЫ РЕСЕЙ ӨКІМЕТІНІҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК АЙМАҒЫНДАҒЫ САЯСИ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАДАМДАРЫ ……………177
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XIX ҒАСЫРДАҒЫ ПЕТРОПАВЛ ҚАЛАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭТНИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ……………191
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ……………202
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
КЕҢЕСТІК БИЛІК ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘКІМШІЛІК-ТЕРРИТОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ (XX ғ. бас. Солт. Қазақстан өңірі мысалында)……………216
Ибраева А.Ғ., Темирханова А.С.
ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК ӨҢІРІН ЗЕТТЕУДІҢ ТАРИХНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ……………233
Иембекова М.О., Божеева Б.З.
ҚАЗАҚСТАН-ӘЗЕРБАЙЖАН: ӨЗАРА ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ……………244
Кабдушев Б.Ж., Құдайбергенұлы Б.
ҚАЗАҚСТАН ӨНЕРКӘСІБІН ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ ЖЫЛДАРЫНДА ЖӘНЕ НЫҒМЕТ НҰРМАҚОВ (1924-29 жж.)……………258

Кәрібаев Б.Б., Нұртазина Н.Д.
ӘЗ-ЖӘНІБЕК ХАННЫҢ ТАРИХИ ТҰЛҒАСЫ (шығыс нарративтері мен қазақтың шежіре аңыздары негізінде)..........274
Қалыбекова М.Ч.
ЖАЗАЛАНҒАН ХАЛЫҚТАР: ҚАЗАҚ ЖЕРІНЕ ХАЛЫҚТАРДЫ ДЕПОРТАЦИЯЛАУ ТАРИХЫНАН..........295
Қанағатова Н.
ТҰРМЫС-САЛТ ЖЫРЛАРЫНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ НҰСҚАЛАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ КОНТЕКСІ..........312
Қасенова А.Д., Құрманқұлов Ж., Сүйіндікова М.Қ., Утубаев Ж.Р.
ҮҢІРЕК ҒИБАДАТХАНАСЫНА ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ АЛҒАШҚЫ ҚОРТЫНДЫЛАРЫ..........327
Құдайбергенұлы Б., Кабдушев Б.Ж., Қозыбаева М.М.
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ПАВЛОДАР ҚАЛАСЫ..........337
Құрманалиева А.Д., Хумархан Ж.
ӘЛЕУМЕТТІК ТОП ҰҒЫМЫ АЯСЫНДА ДІНИ ЖАМАҒАТТАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МӘСЕЛЕСІ..........352
Мұқаметханұлы Н., Бейсенбаев О.
COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА «БІР БЕЛДЕУ – БІР ЖОЛ» ИНИЦИАТИВАСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ СЫН-ҚАТЕРІ..........368
Мұхатова О.
ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ТАРИХЫНЫҢ ПОСТКЕҢЕСТІК КЕЗЕҢДЕ ЗЕРТТЕЛУІ (1992-2019 жж.)..........378
Өмірбекова Ж.
ЕУРАЗИЯ КӨШПЕЛІЛЕРІНІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ АЛҒЫШАРТТАРЫ..........390
Садвокасова З.Т., Мухатова О.Х.
XIX ҒАСЫРДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХАЛЫҚ КӨТЕРІЛІСТЕРІНІҢ ЖЕТЕКШІЛЕРІ (ресейлік мерзімді баспасөз материалдары бойынша)..........402
Сарыбаев М., Диканбаева А.
ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚ-ФРАНЦУЗ ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ БІЛІМ САЛАСЫ..........411
Султангазы Г.Ж., Мукатаева Л.К.
ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТАРИХИ ЖАДЫ: ҚАҺАРМАНДАР МЕН ІШКІ МӘНДЕРДІ ІЗДЕУ..........420
Толамисов А.Ғ., Айдынбекұлы А.
ПАТРИОТИЗМ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ..........429
Тоқтабай А.У.
ҒҰНДАРДЫҢ АТТЫ ӘСКЕРЛЕРІ..........439
Тоқтабай А.У.
ҚАЗАҚТЫҢ АЛҒАШҚЫ КӘСІПҚОЙ ЭТНОГРАФТАРЫНЫҢ БІРІ ҚҰСАЙЫН ТӘКЕЖАНҰЛЫ..........452
Тоқтабай А.У., Карамендина М.Ө.
ТАШКЕНТ ҚАЛАСЫНДАҒЫ МАЛ ПІРЛЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ ҒҰРЫПТЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕР (ЗЕҢГІ БАБА, ШОПАН АТА МАЗАРЛАРЫ)..........460
Тулешова У.Ж., Галимов Е.А.
ҚАЗАҚ ДВОРЯНДЫҒЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ: XIX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗГЕРІСТЕР ТУРАЛЫ..........472
Уалтаева А.С., Бидахметова Ш.Б.
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОСАРАЛЫҚ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ МЕХАНИЗМДЕРДІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ..........483
Уалтаева А.С., Пернекулова М.
ЭТНОСАРАЛЫҚ ТӨЗІМДІЛІКТІ НЫҒАЙТУДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ РӨЛІ..........492
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А.
ӨТКЕН ҒАЛАМДЫҚ ПАНДЕМИЯҒА ШОЛУ: ИНФЕКЦИЯЛАР ЖӘНЕ ТАРИХИ ҮДЕРІСТІҢ ЖАЛПЫ БАРЫСЫ..........502
Уралбаева Ж.
Г.А. КУШАЕВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН АРХЕОЛОГИЯСЫ (Г.А. Кушаевтың 95 жылдығына арналған)..........515

Шалғынбай Ж.
КЕҢЕС ДӘУІРІНЕ ДЕЙІНГІҚАЗАҚ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ БАСЫЛЫМДАРЫ………..…..…523
Шалекенов М.У.
ОРТАҒАСЫРДАҒЫ БАЛАСАҒҰН ЭТИМОЛОГИЯСЫ…...................................………..………...................................536
Шапиева Г.
ҚЫТАЙДАҒЫ МИГРАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (XX ғ. аяғы – XXI ғ. басы)………………..….548
Шаяхметов Н.У., Байшов Б.Б., Четин Нур
КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІН АЙҚЫНДАУ: ТАРИХ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢ………….........560
Шілдебай С.Қ.
ҚАЗАҚ АКСР ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫНАН……………………..........……583

СОДЕРЖАНИЕ

Абдилдабекова А.М., Телеуова Э.Т., Кабдолдина К.К.
ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕТРОПОЛИИ И КОЛОНИИ В КОНТЕКСТЕ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ……….5
Абылхожин Ж.Б.
РАБОЧАЯ СИЛА ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ……….18
Абылхожин Ж.Б., Крупко И.В.
ДИАЛЕКТИКА ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В ЭПОХУ АРХЕОМОДЕРНА……….31
Айтказина М.М., Шамшиева Г.С.
ВОЕННОЕ НАСЛЕДИЕ ВЕТЕРАНОВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ ……….40
Алгожаева Н.С., Шашаев А.К., Зикирбаева В.С.
ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКАЯ ЗНАЧЕНИЕ ФОТОМАТЕРИАЛОВ В КОЛЛЕКЦИЯХ МУЗЕЕВ……….51
Арепова А.Д.
ТЕРРИТОРИЯ РАССЕЛЕНИЯ ПЛЕМЕН И РОДОВ СРЕДНЕГО ЖУЗА В ТРУДАХ М.МУКАНОВА ……….62
Ахметжанова А.Т.
ИЗ ИСТОРИИ ЖЕНСКОГО ДВИЖЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ……….71
Алимбаев К.С.
РЕЛИГИОЗНЫЕ ВОЗЗРЕНИЯ ЭЛИТЫ И МАССЫ КОЧЕВНИКОВ К ЭПОХУ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА (по трудам Ибн Рузбихана и Мухаммада Аваза)……….81
Аминов Т.М.
ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СТАЛЬНЫХ МАГИСТРАЛЕЙ КАЗАХСТАНА (ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)……….91
Амиржанова Н.С.
ИСТОРИЯ КАЗАХСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ НА ОСНОВЕ ЛАТИНСКОЙ ГРАФИКИ: НАПИСАНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ СЛОВ (1929-1940 гг.)……….112
Ашим Б.А.
МЕЧЕТИ КУЛЬТОВО-ЖИЛИЩНЫХ КОМПЛЕКСОВ БЕСБАЙ И ИЗЕНАГАШ В ДОНЫЗТАУ ……….126
Джолдыбаева У.М., Козыбакова Ф.А.
ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ……….134
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Кулмесканова С.С.
КАЗАХСКО-РУССКИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ВО ВРЕМЕНА ПРАВЛЕНИЯ ТАУЕКЕЛ ХАНА……….146
Жуматов Д.С.
ВВЕДЕНИЕ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В ДЕЛОПРОИЗВОДСТВО: ПРОБЛЕМЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ……….161
Закарья Р.
ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО СОЮЗА ПО ОТНОШЕНИЮ К ИНОСТРАННЫМ ПОЛИТИЧЕСКИМ И ТРУДОВЫМ МИГРАНТАМВ ПЕРИОД 1920–1930 гг.……….169
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ШАГИ РОССИЙСКОЙ ВЛАСТИ В СЕВЕРНОМ РЕГИОНЕ КАЗАХСТАНА В XVIII ВЕКЕ (на основе материалов по истории г. Петропавловска)……….177
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
СОЦИАЛЬНО-ЭТНИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГОРОДА ПЕТРОПАВЛОВСКА В XIX ВЕКЕ……….191
Ибраева А.Г.,Темирханова А.С.
СЕВЕРНЫЙ КАЗАХСТАН В НАЧАЛЕ XX ВЕКА……….202
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ КАЗАХСТАНА В СИСТЕМЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ (на примере Северного региона Казахстана в начале XX века)……….216
Ибраева Г., Темирханова А.С.
ВОПРОСЫ ИСТОРИОГРАФИИ СЕВЕРНОГО РЕГИОНА КАЗАХСТАНА……….233
Иембекова М.О., Бюжеева Б.З.
КАЗАХСТАН-АЗЕРБАЙДЖАН: ПОТЕНЦИАЛ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ВЗАИМНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ……….244
Кабдушев Б.Ж., Құдайбергенұлы Б.
Н. НУРМАКОВ И ВОССТАНОВЛЕНИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ КАЗАХСТАНА В 1924-1929 гг.……….258

Карибаев Б.Б., Нуртазина Н.Д.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ФИГУРА КАЗАХСКОГО ХАНА АЗ-ДЖАНИБЕКА (на основе восточных нарративов и генеалогических мифов казахов)……………………….………………………………...………………...274
Калыбекова М.Ч.
НАКАЗАННЫЕ НАРОДЫ: ИЗ ИСТОРИИ ДЕПОРТАЦИИ НАРОДОВ В КАЗАХСТАН……….............................…295
Канагатова Н.
ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЙ КОНТЕКСТ ТЕКСТОВ НАРОДНЫХ И СОВРЕМЕННЫХ БЫТОВЫХ-ОБРЯДОВЫХ ПЕСЕН ……..........................………..…..............................…312
Касенова А.Д., Курманкулов Ж., Суюндикова М.К., Утубаев Ж.Р.
ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЕ ИТОГИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ РАБОТ НА СВЯТИЛИЩЕ УНИРЕК ……………………........327
Құдайбергенұлы Б., Кабдушев Б. Ж., Козыбаева М.М.
ГОРОД ПАВЛОДАР В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ………..................................………........…337
Курманалиева А.Д., Хумархан Ж.
ПРОБЛЕМА ВОЗНИКНОВЕНИЯ РЕЛИГИОЗНЫХ ОБЩИН В КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ ГРУПП………....352
Мукаметханулы Н., Бейсенбаев О.
ВЫЗОВЫ В РЕАЛИЗАЦИИ ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ» В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19……………………………………………………………………….368
Мухатова О.
ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ В ПОСТСОВЕТСКИЙ ПЕРИОД (1992-2019 гг.)………..…378
Омирбекова Ж.
ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНОЭКОЛОГИЧЕСКИХ ТРАДИЦИЙ КОЧЕВНИКОВ ЕВРАЗИИ (по материалам российских исследователей XVIII в.)………....................................…390
Садвокасова З.Т., Мухатова О.Х.
ПРЕДВОДИТЕЛИ НАРОДНЫХ ВОССТАНИЙ В КАЗАХСТАНЕ XIX ВЕКА…………………..............................…402
Сарыбаев М., Диканбаева А.
КАЗАХСТАНСКО-ФРАНЦУЗСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ И ОБРАЗОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ ………………………………………….…………….............411
Султангазы Г.Ж., Мукатаева Л.К.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА: ПОИСКИ ГЕРОЕВ И СМЫСЛОВ ……………………………………………………………………………………………...420
Толамисов А. Г., Айдынбекулы А.
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ПАТРИОТИЗМА ……………………………………………….....429
Токтабай А.У.
КОННИЦА ГУННОВ……………………………….....…………………………..……………………..….....439
Токтабай А.У.
ОДИН ИЗ ПЕРВЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЗАХСКИХ ЭТНОГРАФОВ К. ТАКЕЖАНУЛЫ…………………………………………………………………...452
Токтабай А.У., Карамендина М.О.
КУЛЬТОВЫЕ ПАМЯТНИКИ ТАШКЕНТА, СВЯЗАННЫЕ С ПОКРОВИТЕЛЯМИ ЖИВОТНЫХ……………......460
Тулешова У.Ж., Галимов Е.А.
ИССЛЕДОВАНИЕ КАЗАХСКОГО ДВОРЯНСТВА: О СОЦИАЛЬНОМ ПРЕОБРАЗОВАНИИ СТЕПИ В 19 ВЕКЕ ....………..……472
Уатаева А.С., Бидахметова Ш.Б.
ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН ……….........................………..…...…483
Уалтаева А.С., Пернекулова М.
РОЛЬ АССАМБЛЕИ НАРОДА КАЗАХСТАНА В УКРЕПЛЕНИИ МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ…...492
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А.
ОБЗОР ПРОШЛЫХ МИРОВЫХ ПАНДЕМИЙ: ИНФЕКЦИИ И ОБЩИЙ ХОД ИСТОРИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА……………………...………...………………………………………………502
Уралбаева Ж.
Г.А. КУШАЕВ В АРХЕОЛОГИИ КАЗАХСТАНА (к 95-летию Г. А. Кушаева)...……...............................…..……515
Шалгынбай Ж.
КАЗАХСКАЯ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА В ИЗДАНИЯХ ДОСОВЕТСКОГО ПЕРИОДА……….......…523

Шалекенов М.У.
ЭТИМОЛОГИЯ СРЕДНЕВЕКОВОГО БАЛАСАГУНА………...………..….…536
Шапиева Г.
ОСОБЕННОСТИ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В КИТАЕ (конец XX – начало XXI вв.)………………..…….548
Шаяхметов Н.У., Байшов Б.Б., Четин Нур
ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА КАСПИЙСКОГО МОРЯ:
ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ ……………………………………………………………..………………………..…...560
Шилдебай С.К.
ИЗ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В КАЗАХСКОЙ АССР ……….............……583

CONTENTS

Abdildabekova A.M., Teleuova E.T., Kabdoldina К.К.
RELATIONS BETWEEN THE MOTHER COUNTRY AND THE COLONY IN THE CONTEXT OF THE POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE ……………...………..5
Abylkhozhin Zh.B.
LABOR FORCE OF THE INDUSTRIALIZATION..………………..................................18
Abylkhozhin Zh.B., Krupko I.V.
DIALECTICS OF HISTORICAL MEMORY IN THE AGE OF ARCHAEOMODERN..........…...31
Aytkazina M.M., Shamshieva G.S.
MILITARY HERITAGE OF THE GREAT PATRIOTIC WAR VETERANS.....................…..40
Algojaeva N.S., Shashaev A.K., Zikirbaeva V.S.
SOURCE OF PHOTOGRAPHY IN MUSEUM COLLECTIONS …………………...51
Arepova A.D.
TERRITORY OF DISTRIBUTION OF MIDDLE ZHUZ'SNOMADIC TRIBES IN THE WORKS OF M. MUKANOV..62
Ahmetzhanova A.T.
FROM THE HISTORY OF THE WOMEN'S MOVEMENT IN KAZAKHSTAN...71
Alimbayev K.C.
RELIGIOUS VIEWS OF THE ELITE AND THE MASS OF NOMADS IN THE ERA OF THE KAZAKH KHANATE (based on the works of Ibn Ruzbihan and Muhammad Avaz)……………….............…………….81
Aminov T.M.
MAIN STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN'S RAILWAY MAIN LINES (HISTORICAL ASPECT)..…..91
Amirzhanova N.S.
HISTORY OF KAZAKH WRITING BASED ON THE LATIN ALPHABET: THE WRITING OF FOREIGN WORDS (1929-1940s)……………...………........……..…..…………...112
Ashim B.A.
MOSQUES OF BESBAY AND IZENAGASH RELIGIOUS-RESIDENTIAL COMPLEXESIN DONYZTAU................126
Dzholdybaeva U.M., Kozybakova F.A.
ENVIRONMENTAL COOPERATION BETWEEN KAZAKHSTAN AND CENTRAL ASIA COUNTRIES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION ……………………….……………………...…..........…………134
Zhappasov Zh.E., Tasylova N.A., Kylmeskanova S.S.
KAZAKH-RUSSIAN DIPLOMATIC RELATIONS DURING THE REIGN OF TAUKEL KHAN…………………………………………………….....................................……………………..146
Zhumatov D.S.
INTEGRATION OF THE KAZAKH LANGUAGE IN OFFICE WORK: PROBLEMS AND CONSEQUENCES…………………..…..161
Zakarya R.
POLICY OF THE SOVIET UNION REGARDING FOREIGN POLITICAL AND LABOR MIGRANTS IN THE PERIOD OF 1920-1930…………...…..……169
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
POLITICAL AND ECONOMIC STEPS OF THE RUSSIAN GOVERNMENT IN THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN XVIIICENTURY (Based on the materials of Petropavlovsk history)...177
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
SOCIO-ETHNIC SITUATION OF THE CITY OF PETROPAVLOVSK IN THE XIX CENTURY……………….......….191
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
NORTH KAZAKHSTAN AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY………….............…..202
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL ISSUES OF KAZAKHSTAN IN THE SOVIET SYSTEM (on the example of the Northern region of Kazakhstan in the early twentieth century)……………………………................216
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
HISTORICAL ISSUES OF RESEARCH OF THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN ……………...……….....233
Iyembekova M.O., Buzheeva B.Z.
KAZAKHSTAN-AZERBAIJAN: POTENTIAL AND CURRENT STATEOF MUTUAL COOPERATION……………..244

Kabdushev B.Zh., Kudaibergenuly B.
N. NURMAKOV AND RESTORATION OF KAZAKHSTANI INDUSTRY IN 1924-1929……………………...……..258
Karibayev B.B., Nurtazina N.D.
HISTORICAL FIGURE OF KAZAKH KHAN AZ-JANIBEK (based on the eastern narratives
and genealogical myths of Kazakhs)…............................……………...…274
Kalybekova M.Ch.
PUNISHED PEOPLES: FROM THE HISTORY OF DEPORTATION OF PEOPLES IN KAZAKHSTAN…………...…295
Канагтова N.
HISTORICAL AND CULTURAL CONTEXT OF TEXTS OF FOLK AND MODERN
HOUSEHOLD-RITUAL SONGS...312
Kasenova A.D., Kurmankulov Zh., SuyundikovaM.K., UtubayevZh.R.
INITIAL RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL WORK IN THE SANCTUARY OF UNIREK …....................................327
Kudaibergenuly B., Kabdushev B.Z., Kozybayeva M.M.
PAVLODAR IN THE YEARS OF THE GREAT PATRIOTIC WA …………..................…...…....................................…337
Kurmanaliyeva A.D., Khumarkhan Zh.
THE PROBLEM OF THE ESTABLISHMENT OF RELIGIOUS COMMUNITIES IN THE CONTEXT
OF THE CONCEPT OF SOCIAL GROUPS………………..…352
Mukametkhanuly N., Beisenbayev O.
CHALLENGES IN THE IMPLEMENTING OF «ONE BELT, ONE ROAD»
INITIATIVE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC ………....................…………………………....…368
Mukhatova O.
STUDY OF THE HISTORY OF NATIONAL LIBERATION MOVEMENTS IN THE KAZAKH STEP
IN THE POST-SOVIET PERIOD (1992-2019)……………………………….......….…………......................................378
Omirbekova Zh.
BASES OF FORMATION OF ETHNO-ECOLOGICAL TRADITIONS OF NOMADS OF EURASIA
(based on materials from Russian researchers of the eighteenth century)…………………………………………….........390
Sadvokasova Z.T., Muhatova O.Kh.
THE LEADERS OF THE POPULAR UPRISINGS IN KAZAKHSTAN OF THE XIX CENTURY
(based on the materials of the Russian periodical press)...402
Sarybayev M., Dikanbayeva A.
KAZAKH - FRENCH RELATIONS IN THE FIELD OF CULTURE AND EDUCATION AT THE PRESENT STAGE...411
Sultangazy G.Zh., Mukataeva L.K.
HISTORICAL MEMORY IN THE CONDITIONS OF MODERN KAZAKHSTAN:
SEARCH FOR HEROES AND MEANINGS……………………………………………………………………...….……..420
TolamissovA.G., Aidynbekuly A.
THEORETICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF PATRIOTISM……………...……429
Toktabay A.U.
CAVALRY OF THE HUNS…………………...…………………..…439
Toktabay A.U.
ONE OF THE FIRST PROFESSIONAL KAZAKH ETHNOGRAPHERS K. TAKEZHANULY……….…......................452
Toktabay A.U., Karamendina M.O.
THE CULT MONUMENTS OF TASHKENT, ASSOCIATED WITH PROTECTORS OF ANIMALS
(SHRINES ZENGI BABA, SHOPAN ATA)......................................…………….....................................……460
Tuleshova U., Galimov Y.
RESEARCHING THE KAZAKH NOBILITY: ABOUT SOCIAL CHANGES IN THE
19TH CENTURY STEPPE…………………….............………...472
Ualtayeva A.S., Bidakhmetova Sh.B.
WAYS TO IMPROVE INSTITUTIONAL INTERETHNIC MECHANISMS IN THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN…………………...…...483
Ualtayeva A.S., Pernekulova M.
STRENGTHENING INTERETHNIC TOLERANCE ……………..…492
Uzhkenov E.M., Shotanova G.A.
OVERVIEW OF THE PAST GLOBAL PANDEMICS: INFECTIONS AND THE OVERALL COURSE
OF THE HISTORICAL PROCESS……...……….………...502

Uralbayeva Zh.
G.A. KUSHAEV IN ARCHEOLOGICAL SCIENCE OF KAZAKHSTAN (to G. A. Kushayev's 95 year)………...……....515
Shalgynbay J.
KAZAKH ART LITERATURE IN PUBLIC PUBLICATIONS ………………...…..523
Shalekenov M.U.
ETHYMOLOGY OF THE MEDIEVAL BALASAGUN ………………...........................…...536
Shapiyeva G.
FEATURES OF MIGRATION PROCESSES IN CHINA (late XX–early XXIcenturies)………..............................……...548
Shayakhmetov N., Baishov B., Çetin Nur
DETERMINATION OF THE LEGAL STATUS OF THE CASPIAN SEA:
HISTORY AND MODERNITY ………………………………………...560
Shildebay S.
FROM THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE HEALTHCARE
SYSTEM IN THE KAZAKH ASSR…………………………………..583

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2020. 2(22)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.06.2020.
Пішімі 70х100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: https://edu.e-history.kz

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй